

Abbed Søren's våbenrude fra Øm kloster

Af Mogens Vedsø

Efter fire travle somre sattes i 1978 et foreløbigt punktum for de arkæologiske undersøgelser af Øm kloster ved Mossø. Ved disse udgravninger er det lykkedes at blotlægge de resterende dele af det centrale klosteranlæg, der endnu ventede på undersøgelse efter Nationalmuseets arkæologiske arbejder i årene 1911-41 ved arkitekt C.M. Smidt.

Arbejdet i 1978 koncentrerede sig fortrinsvis om klosterets vestfløj. Denne viste sig at bestå af to bygningsafsnit med hvælvede toskibede kældre. Det mindre nordlige afsnit havde oprindeligt været overhvælvet med 2 x 2 hvælv på en midterpille; det langt større og lidt bredere søndre afsnit havde haft 2 x 7 hvælv på 6 piller i kælderens midterakse. Udgravningen viste klart, at det nordre afsnit var ældst, men det kunne ellers ikke dateres nærmere; det søndre kunne ved hjælp af møntfund i opfyldningslag umiddelbart under gulvniveau dateres til årene efter ca. 1500 (1). En usædvanlig anvendelse af trækul i den øverste del af disse opfyldningslag i såvel søndre som nordre bygningsafsnit tyder stærkt på, at sidstnævnte er mere eller mindre ombygget samtidig med førstnævntes opførelse. I denne skikkelse fik klosterets vestfløj ikke nogen lang levetid, thi den er senest blevet nedbrudt i 1561, da Frederik d. II befaler alle klosterets bygninger nedrevet.

Nedbrydningsarbejdet blev udført med usædvanlig

grundighed; tilbage blev blot en del af fundamenterne, enkelte rester af de kraftige munkestensmure samt jordlagene under kældergulvene; alt dækket af et metertykt lag af murbrokker. I overfladen af kælderens fyldlag fremkom en række løsfund, der må være efterladt eller tabt ved den indledende rømning af vestfløjen. Især én fundgruppe tiltrak sig snart opmærksomhed, nemlig de mere end 5000 skår af rudeglas, der fandtes spredt over hele vestfløjen. Ved fundregistreringen, der foretoges sideløbende med udgravningen, sorteredes dette store materiale i adskillige grupper, alt efter om det var farvet, klart, bemalet, havde forarbejdede kanter osv. Talrigest var de ubemalede skår af klart glas (med klart menes en kun svag grønlig eller brunlig farvetone), men ikke meget mindre var mængden af skår bemalet med en uigennemskinnelig rødbrun farve, den såkaldte svartlod; desuden fandtes en del røde og blå skår, der oftest var bemalede. Ved sorteringen af de rudeskår, der stammede fra den nordlige del af vestfløjen, viste der sig – snart her, snart der – jævnt fordelt over hele det ca. 36 m² store område enkelte skår, der markant adskilte sig fra de øvrige. Karakteristiske var de ved deres bedre end normalt bevarede klare svagt grønlig glas og den grålige ret lyse bemaling.

Af de ialt 31 rudeskår er kun 5 á 6 ikke længere gennemskinnelige. Samtlige konturlinier er malede

med et tykt lag dækkende maling, mens store dele af de øvrige flader er gråtonede med et tyndt lag gennemskinnelig bemaling, hvori kan være udkradsede linier, der følger motivets konturer (fig. 4). Al bemaling findes på det, der oprindeligt har været glasmaleriets ind mod rummet vendende side.

Rudeskårene stammer alle fra en cirkulær vinduesrude med et tværmål på ca. 16,8 cm. Af skårene kan 6 randskår, dvs. skår med en tildannet krøselbidt kant, og 8 andre skår sammensættes til ét stort stykke, hvis rand udgør ca. 1/3 af rudens oprindelige omkreds, mens 6 randskår og 7 andre kan sammensættes til et andet stykke, der udgør ca. 1/4 af omkredsen; af de

resterende 4 skår er det ene et randskår, mens to andre kan samles til et (fig. 1 og 2).

Hovedtrækkene i glasrudens motiv volder det ikke de store vanskeligheder at fastslå. Af et asymmetrisk våbenskjold, hvis øvre hjørner og nedre afslutning tangerer rudens kant, med turnérsnit i heraldisk-højre side er bevaret hele den svagt buede overkant, venstresiden mangler kun på en strækning af ca. 4 cm nær det øvre hjørne og højresiden er bevaret fra det øvre hjørne ned til midt i turnérsnittet. Skjoldet er anbragt på en baggrund af et foldeværksmønster; dette virker stærkt stiliseret og er ikke umiddelbart lettolkeligt, men det drejer sig formentlig om planteornamentik,

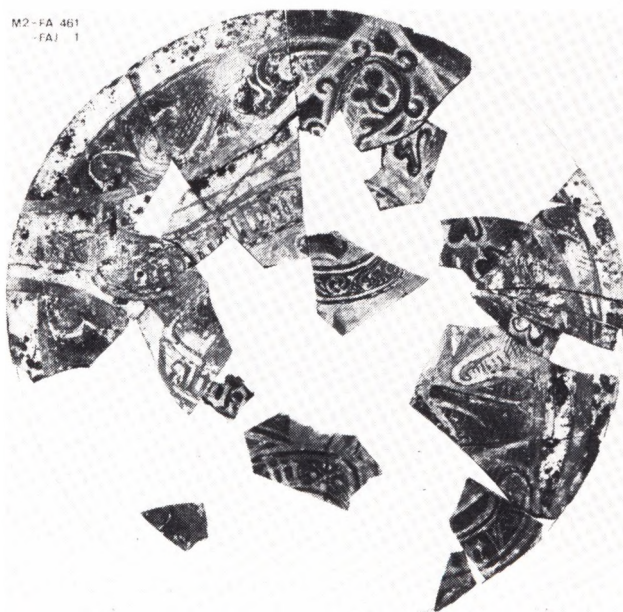

Fig. 1. Foto af de bevarede dele af abbed Søren's våbenrude fra Øm kloster, ialt 31 skår. Reg. nr. M2 - FA 461 og M2 - FAJ 1. Foto: M.V.

Fig. 2. Opmåling af abbed Søren's våbenrude. Teg.: M.V.

Fig. 3. Forsøg til rekonstruktion
af abbed Søren's våbenrude. Teg.: M.V.

der mod rudens kant begrænses af en ca. 1,5 mm bred linie koncentrisk med denne. Indtrykket af skjoldets kontur forstærkes af et langs dennes inderside løbende ubemalet bånd. Skjoldet deles på skrå af en fra dets øvre heraldisk-venstre hjørne gennem rudens centrum løbende abbedstav. Af denne er bevaret størsteparten af hovedet med fire »klør« (samt rester af en femte) langs ydersiden og en treklover i midten, knoppen der formidler overgangen mellem hovedet og staven samt et minimalt stykke af staven omkring rudens centrum. Fra abbedstavens hovede forløber en plantelignende ranke ned langs indersiden af skjoldets venstreside. I skjoldets øvre højre hjørne begynder et indskriftsbånd, der med fire linier slynger sig ned til skjoldets underkant og delvis dækker dets øvrige motiver. Begge båndets oprullede ender er bevarede, desuden er bevaret såvel begyndelse som slutning af anden linie og slutningen af tredje linie; den bevarede del af indskriften kan læses som følgende: »Frater Seue abba. in r (evt. e)«. Båndets bagside, af hvilken ses et større stykke mellem første og anden linie, prydes af en akantusranke. Derudover ses rester af endnu et par bogstaver, der ikke umiddelbart lader sig tyde, og dette gælder også en del af skjoldets motiv i dets nedre venstre del.

Af betydning for den videre rekonstruktion af glasruden er det at finde et tilsvarende motiv andetsteds, et skjold eller lignende prydet med en abbedstav. Stavens tilstedeværelse tyder ikke på, at det drejer sig om et personligt våbenskjold. Nærliggende er det imidlertid at se på cistercienserklostrenes sigiller, og af disse springer abbedernes kontrasigiller straks i øjnene, idet disse oftest som hovedmotiv har en arm holdende en abbedstav i hånden eventuelt ledsaget af en halvmåne og et par stjerner (fig. 5) (2). Er det en Øm kloster abbeds kontrasigil, der har været forbillede for glas-

maleriet, kan det ovenfor omtalte motiv i skjoldets nedre venstre del passende tolkes som albuen af den arm, der holder staven; et spor, der ses ved tredje skriftlinies afslutning vil da naturligt indgå som den nedre del af ærmegabet (fig. 3).

Også størsteparten af indskriften lader det sig gøre at rekonstruere med rimelig sikkerhed. Første og anden linie lyder: »Frater Seue(rinus) – abba(s)«, broder Søren, abbed. Tredie linies slutning er sikker; den lille stump af skriftsbåndets bagside, der ses mellem anden og tredje linie, tyder på, at linien ikke har været (meget) længere end den bevarede del, indskriften må da tydes: »in«. Store problemer opstår til gengæld ved forsøg på rekonstruktion af fjerde og sidste linie. Slutningen af linien ligger fast, og det eneste helt bevarede bogstav er nok et »r«, men kan dog også være et noget forvansket »e«. Et alenestående randskår med rester af et eller to bogstaver må ligge meget nær fjerde linies afslutning, da dette er det eneste sted, hvor indskriften ikke vil bringes til at kollidere med skjoldets kant, og hvor det kan sættes i naturlig forlængelse af skriftsbåndets slyngning. På dette sted i indskriften ville man forvente at få nævnt klosterets navn, men Øm klosters latinske navn, Cara Insula, vil i den af »in« styrede ablativ have samme form, hvilket altså ikke stemmer med liniens slutbogstav, enten dette nu er et »r« eller et »e«. Udelukkes kan selvfølgelig ikke en stavefejl eller en grammatisk fejl.

Betydning for en identifikation af broder Søren, abbed har også en nærmere datering af glasruden. Af arkæologiske grunde kan ruden næppe være ældre end ca. 1500, da den må formodes at være fremstillet til og indsat i det nordlige afsnit af vestfløjen samtidig med opførelsen af det større søndre afsnit af denne. Det heraldiske skjold med det markante turnérsnit dateres generelt til perioden ca. 1470 – 1530 (3). De anvendte

Fig. 4. Detailfoto af dele af våbenruden; dels skjoldets øvre heraldisk-højre hjørne, dels et stykke af første indskriftslinie: » .. Seue ..«. Foto: M.V.

Fig. 5. Eksempel på cistercienserabbeds contrasigil. »contras' abbat(is) vi-(t)esc(ole)«. Efter Henry Petersen, nr. 723.

Fig. 6. Abbed Søren's sigil. »s'. severini abbatis«. Efter Henry Petersen, nr. 701

bogstavformer har sine steder karakter af fraktur-skrift, en udvikling der begynder i årene efter 1500 (4).

I dette tidsrum haves kendskab til flere abbeder af navnet Søren fra Øm kloster, men især en af disse markerer sig frem for de øvrige. Denne Søren nævnes i årene 1495, 1509 og 1519 (5), og fra førstnævnte år haves hans abbedsegl bevaret i aftryk (fig. 6) (6); ham er det også, der i 1512 lader støbe en klokke til kirken i Dover, en af klosterets sognekirker (7). Da der netop i denne periode tilsyneladende er økonomisk fremgang i klosteret (8), er det ikke urimeligt at tænke sig, at det er nævnte abbed Søren, der har igangsat klosterets sidste store byggearbejde og har villet mindes denne indsats ved at sætte sit navn på et af fløjens vinduer. Tænkes kan det også, at der netop her, i vestfløjens nordende, har været indrettet et rum specielt for abbedens mere udadrettede virksomhed.

Da våbenruden langt fra alene har kunnet udfylde en hel vinduesåbning, har den formentlig været omgivet af en større sammenhængende flade af rhombeformede ruder på samme vis, som det ses på det endnu

bevarede vindue fra Ubberud i Odense stift, nu på Nationalmuseet (9). Her findes fire cirkulære våbenfelter anbragt lodret over hinanden og omgivet af rhombeformede ruder; rester af sådanne er i hobetal fundet i hele klosterets vestfløj.

Noter

1. Ole Schiørring: Lægbrødre-fløjen på Øm kloster, Løgumklosterstudier II, Løgumkloster 1980.
Olaf Olsen: Krønike og udgravning – Øm kloster i historisk og arkæologisk belysning, Convivium 1979.
2. Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, Kbh. 1886.

Eksempler fra Esrom p. 37 og nr. 485, Sorø nr. 493 og Vitskøl nr. 722 og 723; motivet kan også forekomme som abbedens hovedsigil, eksempelvis fra Herrevad nr. 137, Vitskøl nr. 725 og Tvis nr. 957.

3. Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder XVI, Sköld, Heraldisk, sp. 137, Kbh. 1971.
4. Anders Bæksted: Danske Indskrifter, Kbh. 1968, p. 77-78.
5. De ældste danske Archivregistraturer I, Kbh. 1854; p. 161-276, Skanderborgske Registratur, K 17, H 69 og N 2.
6. Henry Petersen: Nr. 791.
7. Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift XXVIII – 1935, Chr. Heilskov: Hjelmlev Herred, Dover Kirke p. 40-44.
8. Olaf Olsen: Convivium 1979, p. 132.
9. Corpus Vitrearum Medii Aevi – Die Glasmalereien des Mittelalters in Skandinavien, Stockholm 1964, p. 302 og T. 12 (Aage Roussell).
Vedrørende glasmalertechnik i almindelighed kan henvises til Birgit Als Hansen: Middelalderlige glasmalerier, hikuin I (1974).